

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ПРОВОРОВА ЄВГЕНІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 371.134:78:316.77

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ**

13.00.02 – теорія та методика музичного навчання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
Козир Алла Володимирівна,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Інститут мистецтв, доцент кафедри методики музичного виховання та хорового диригування.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Мельничук Сергій Гаврилович,
Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, професор кафедри педагогіки початкової освіти і соціальної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Єременко Ольга Володимирівна,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, доцент кафедри вокального мистецтва.

Захист відбудеться "12" березня 2008 р. о 16³⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий " 11 " лютого 2008 р.

**Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради**

Л.І. Паньків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На початку нового тисячоліття в царині освіти та виховання відбуваються кардинальні зміни, детерміновані суспільно-історичним розвитком нашої держави, входженням України у світовий освітньо-інформаційний простір. У новітніх державних документах – Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Законах України "Про вищу освіту", "Про загальну середню освіту" визначаються основні цілі, пріоритетні напрямки, психолого-педагогічні умови, положення розвитку освіти в нашій країні на найближче десятиріччя. У зазначених документах підкреслюється, що суттєвого удосконалення потребує музично-естетичне виховання школярів. Це, в свою чергу, вимагає підготовки нової генерації вчителів з високим загальним рівнем педагогічної компетентності, які здатні були б втілювати у практику основні освітянські принципи освіти: гуманізації, гуманітаризації, демократизації, диференціації та індивідуалізації.

Оскільки в контексті розвитку гуманістичної орієнтації освіта розглядається як особистісно-зорієнтована, звернена до учня, то на перший план педагогічної діяльності виходить діалогічна взаємодія вчителя та учнів. На нашу думку, ці засади можуть бути реалізовані лише за умов ефективного формування комунікативної компетентності вчителя музики.

Вивчення педагогічної та психологічної літератури свідчить, що розвитку особистості вчителя, його підготовці, оволодінню основними компетенціями завжди приділялася належна увага. За останні роки термін "компетентність" став часто вживатися в освітянській літературі при висвітленні сутності різних видів компетентності. Так, вчені розрізняють професійну компетентність (Д. Алферова, І. Зязюн, Н. Тарасевич, А. Маркова, М. Єрмоленко та інші); психологічну (І. Сингаївська, В. Татенко); комунікативну (Ю. Жуков, С. Макаренко, Л. Петровська, Т. Трофімова, Ю. Ємельянов); громадянську (В. Скиба, І. Тараненко); музично-педагогічну (Т. Танько); інформаційну (Н. Насирова). Частково комунікативна компетентність висвітлювалась у багатьох працях, присвячених питанням фахової підготовки майбутнього вчителя музики, зокрема О. Апраксіною, А. Козир, Л. Масол, С. Мельничуком, О. Олексюк, В. Орловим, Г. Падалкою, О. Ростовським, В. Шульгіною, О. Щолоковою. Водночас методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики, як окремої цілісної системи, не були предметом дослідження у музично-педагогічній галузі освіти.

Соціально-педагогічна значущість проблеми формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики та її недостатня теоретична й методична розробка зумовили актуальність та дали підстави для визначення теми

дослідження: "Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація входить до плану наукових досліджень кафедри методики музичного виховання та хорового диригування Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова й складає частину наукового напряму "Зміст, форми і методи фахової підготовки вчителів музики" в аспекті музичної освіти та виховання. Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол №4 від 16.12.2004) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології України (протокол №3 від 29.03.2005).

Об'єкт дослідження – процес фахової підготовки майбутніх учителів музики.

Предмет дослідження – методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики.

Мета дослідження полягає у розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці методичних засад формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики.

Гіпотеза дослідження. Ефективність формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики підвищиться завдяки застосуванню педагогічної технології, що забезпечить створення індивідуальних освітніх стратегій та впровадження контекстного навчання, інтеграцію психолого-педагогічних дисциплін і фахових предметів та інтенсифікацію процесу навчання за допомогою інтерактивних форм і методів.

Відповідно до мети й гіпотези було визначено такі **завдання** дослідження:

- визначити науково-теоретичну сутність та складові категорії "комунікативна компетентність вчителя музики";

- розкрити особливості музично-педагогічної комунікації;

- обґрунтувати методичні засади формування комунікативної компетентності;

- визначити критерії, показники та виявити рівні сформованості комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики;

- розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічної технології формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів музики.

Методологічну основу дослідження становлять: загальнотеоретичні та методологічні принципи наукового пізнання; концептуальні положення філософії, психології та педагогіки щодо комунікативної компетентності особистості вчителя; сучасні концепції гуманізації освіти; положення про активність суб'єкта у пізнавальній діяльності.

Теоретичну основу дослідження становлять положення наукових праць з педагогіки і психології щодо: сучасних вимог до підготовки майбутніх учителів (С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Лозова, Н. Ничкало, О. Пехота, С. Сисоєва); комунікативної діяльності педагогів (Н. Бутенко, Н. Волкова, Ю. Ємельянов, І. Цимбалюк); проблем теорії і методики музично-педагогічної освіти, виховання творчої особистості майбутнього вчителя музики (Л. Арчажнікова, В. Орлов, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань та перевірки гіпотези були використані такі методи: *теоретичні* – системно-структурний аналіз (класифікація, систематизація, моделювання), порівняння та узагальнення, праксиметричні (вивчення та узагальнення практичного педагогічного досвіду роботи вчителів музики, аналіз документів), які були застосовані для здійснення аналізу стану проблеми, що досліджувалася, розробки та теоретичного обґрунтування технології формування комунікативної компетентності; *емпіричні* – анкетування, тестування, спостереження, педагогічний експеримент; методи математичної статистики, що дозволили діагностувати рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів музики та експериментально перевірити розроблену педагогічну технологію її формування.

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Мелітопольського державного педагогічного університету, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Дослідженням було охоплено 283 майбутніх учителів музики.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося в три етапи відповідно до поставлених завдань.

На першому етапі (2003–2004 рр.) проаналізовано педагогічну, психологічну, методичну та музикознавчу літературу, визначено науково-теоретичні засади дослідження. На цьому етапі встановлено вихідні методологічні позиції, визначено основні теоретичні положення дослідження, розкрито мету, завдання та основні методи дослідження.

Другий етап (2004–2005 рр.) пов'язаний з розробкою методики дослідно-експериментальної роботи та проведенням констатувального експерименту, спрямованого на виявлення стану сформованості у майбутніх учителів музики комунікативної компетентності.

Третій етап (2005–2007 рр.) присвячено організації та проведенню формувального експерименту, під час якого апробовано технологію формування комунікативної компетентності; проаналізовано й узагальнено результати дослідно-експериментальної роботи, сформульовано висновки, здійснено літературне та графічне оформлення дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дослідження. *Вперше:* конкретизовано сутність, зміст та структуру комунікативної компетентності вчителя музики; розроблено методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики та на їх основі впроваджено педагогічну технологію; обґрунтовано критерії та виявлено рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів музики.

Удосконалено: методи формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики шляхом впровадження прийомів конструювання власного педагогічного іміджу; проектування комунікативних процесів у музичному навчанні з використанням двовимірної матриці комунікації; структуризації музично-педагогічної інформації, професійно-проблемного рефлексування, моделювання емоцій. Визначено особливості протікання комунікативних процесів у сприйнятті учнями творів музичного мистецтва.

Набули подальшого розвитку: науково-теоретичні підходи до визначення комунікативної компетентності вчителя музики, педагогічної комунікації; комунікативної взаємодії вчителя та учнів на уроках музики.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в можливості впровадження у навчальний процес розроблених методичних рекомендацій щодо формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики. Матеріали і результати дисертаційного дослідження можуть бути використані під час написання навчально-методичних посібників та програм з актуальних проблем теорії та методики навчання музики і музичного виховання.

Апробація та впровадження результатів дисертаційного дослідження. Положення й висновки дисертації обговорювалися і здобули позитивну оцінку на міжнародних науково-практичних конференціях "Українська культура в контексті сучасних наукових досліджень та практичних реалій" (Київ, 2006), "Гуманістичні орієнтири мистецької освіти" (Київ, 2007); міжнародному науковому семінарі "Четверті педагогічні читання пам'яті О.П. Рудницької" (Київ, 2006); всеукраїнській науково-практичній конференції "Мистецько-педагогічна освіта (теорія, методи, технології)" (Кривий Ріг, 2006)); щорічних звітних науково-практичних конференціях викладачів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ 2003-2007рр.).

Обговорення результатів дослідження здійснювалось на засіданнях кафедр теорії та методики постановки голосу, методики музичного виховання та хорового диригування Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Основні положення дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка №04-10/1275 від 26.06.2007), Мелітопольського державного педагогічного університету (довідка № 06/1239 від 22.06 2007), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(довідка №320-А від 12.04.2007), Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (довідка №1127 від 25.06.2007).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації були відображені у 9 авторських публікаціях, з них – 6 у провідних фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, 5 додатків на 17 сторінках, списку використаних джерел (241 найменування, з них 7 – іноземною мовою). Повний обсяг дисертації 248 сторінки, з них 208 основного тексту. Робота містить 8 рисунків та 19 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі подано загальну характеристику роботи, обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено об'єкт, предмет і мету дослідження, сформульовано гіпотезу та завдання, розкрито методологічні та теоретичні засади, охарактеризовано методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію та впровадження її результатів.

У **першому розділі** – *"Науково-теоретичні основи комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики"* – розглянуто наукові підходи до визначення сутності поняття "компетентність", "комунікація" та "спілкування"; визначено зміст та особливості музично-педагогічної комунікації.

Визначаючи категоріальний апарат дослідження, ми виходили з положення про те, що комунікативна компетентність виступає видовою характеристикою загального родового поняття "компетентність", яке відноситься до суб'єкта професійної діяльності та широко використовується в акмеології, теорії управління, педагогіці, психології. Серед наукових підходів для визначення сутності даної категорії ми вважаємо найбільш доцільними гуманістичний, системний, суб'єктний та акмеологічний підходи.

Так, більшість дослідників (С. Гончаренко, Н. Гузій, В. Кричевський, Н. Кузьміна, І. Єрмаков, А. Лисенко, Л. Мітіна, О. Пометун та ін.) визначають компетентність вчителя як складно структуровану систему та її складовою виокремлюють комунікативну компетентність, яка в свою чергу включає: мотивацію, цінності, здібності, досвід.

Поняття "комунікативна компетентність" нерозривно пов'язане з розумінням суті комунікації, її значенням у процесі розвитку людини. У зв'язку з цим, для нашого дослідження особливе значення мають роботи, які утверджують неповторну індивідуальність та самобутність особистості, вивчають універсальність умов, що уможливають спілкування, комунікацію, будь-яку інтеракцію поміж людьми.

У наукових дослідженнях О. Апеля, М. Кагана, А. Лобанова, Ю. Хабермаса, Ф. Шаркова, Ю. Шерковніна та ін. комунікація розглядається як дія (односторонній процес передачі сигналів без здійснення зворотного зв'язку), як взаємодія (двосторонній процес обміну інформацією) та як комунікативний процес, в якому комуніканти почергово та неперервно виступають у ролі джерела та отримувача інформації. Отже, це процес взаємодії між різними суб'єктами комунікації, під час якого здійснюється обмін інформацією; він включає в себе динамічну зміну етапів формування, передачі, прийому, розшифрування та використання інформації в обох напрямках. У процесі комунікації функціонують чотири тісно взаємопов'язані елементи: відправник інформації, повідомлення, канал та отримувач інформації. Професійно-педагогічна комунікація реалізується як система найрізноманітніших безпосередніх та опосередкованих зв'язків суб'єктів комунікації. Особливістю безпосередніх зв'язків суб'єктів комунікації є їх прямі контакти (з єдиними часовими, просторовими характеристиками): "вчитель – учень", "вчитель – група учнів", "вчитель – колектив учителів" тощо.

Аналіз сутності поняття "комунікації" та взаємозв'язок його з поняттям "спілкування" дозволяє констатувати, що між даними поняттями наявна відмінність, а за певних умов можливе визначення спілкування як частини процесу комунікації. Педагогічна комунікація – це взаємодія між суб'єктами в процесі навчання за допомогою вербальних, невербальних, а також комп'ютерних засобів з метою взаємообміну інформацією та досягнення цілей навчання. Спілкування ж виступає основою педагогічної комунікації та безпосередньо пов'язане з вербальними засобами даного процесу.

Музична комунікація є складною системою, в якій можна виокремити такі основні цикли: *музична творчість*, як фахова діяльність, в процесі якої уява переробляє життєві враження, що перетворюються у музичний матеріал; *музичний твір*, як специфічний продукт фахової діяльності, суб'єктивований у процесі творчості; *музичне виконання*, як співтворчість композитора й виконавця; та *музичне сприйняття*, як художньо-комунікативна взаємодія. Отже, музичне виконання є комунікацією між слухачами, виконавцем-інтерпретатором та музичним твором. У процесі музично-педагогічної комунікації, поряд з учнем та педагогом, третім суб'єктом спілкування виступає мистецтво. Наблизити мистецтво до кожної дитини, допомогти їй його зрозуміти педагог може за умов створення духовного контакту; з музикою (музичним твором), з кожним учнем окремо та з класом в цілому. Адже музика займає особливе місце серед інших видів мистецтва насамперед завдяки незвичності, унікальності та високому ступеню інтегрованості й абстрактності музичної мови. Можливість виокремлення музики в якості суб'єкта та об'єкта комунікації пов'язана з тим, що у музичному творі відбираються, спресовуються, переробляються та упорядковуються різні фази життєвих емоцій. Під час слухання музики інтуїтивні

уявлення щодо емоцій активізуються, що забезпечує, перед усім, розуміння емоційного характеру музики.

Музично-педагогічна комунікація має підпорядковуватися законам художньої логіки та бути спрямованою на створення атмосфери емоційного переживання твору. Тому забезпечення ефективності комунікативних процесів у навчанні, що є метою формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики, сприяє досягненню цілей та завдань музично-естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи на засадах особистісно-зорієнтованої педагогіки.

Таким чином, проведений науково-теоретичний аналіз дозволив визначити *комунікативну компетентність вчителя музики як сукупність комунікативних знань, умінь, здібностей, досвіду та мотивації, що забезпечують сприймання, розуміння, засвоєння, використання, передачу педагогічної інформації, а також уможливають ефективне управління комунікативними процесами в музично-естетичному навчанні та вихованні школярів.*

У другому розділі – *"Дослідження засобів та рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів музики"* – проаналізовано засоби музично-педагогічної комунікації вчителя музики; визначено структуру комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики; наведено результати констатувального експерименту щодо виявлення рівнів сформованості комунікативної компетентності у майбутніх учителів музики.

У результаті детального аналізу комунікативних процесів з'ясовано, що музично-педагогічну комунікацію доцільно здійснювати за допомогою вербальних (пояснення, коментування, навідні питання, порівняння тощо), невербальних (пластичні рухи, жести, міміка, паузи тощо), музично-виконавських (музикування, пластичне інтонування тощо), інформаційних (писемних, комп'ютерних, мультимедійних) та комплексних (імідж, стиль педагогічного спілкування) засобів комунікації. Для досягнення результативності музично-естетичного навчання та виховання школярів майбутній учитель музики повинен не лише оволодіти зазначеними засобами, а й навчитися використовувати їх у відповідності до конкретної музично-комунікативної ситуації.

В дослідженні обґрунтовано комунікативну компетентність учителя музики як цілісне, відносно стійке особистісне утворення, з складною структурою, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивно-креативний, емоційно-вольовий, індивідуально-особистісний та операційно-діяльнісний компоненти, які забезпечують вмотивованість й цілеспрямованість, осмисленість і цілісність, ефективність та результативність дій щодо досягнення цілей комунікативної діяльності.

Так, *мотиваційно-ціннісний компонент* є спонукальним чинником активізації формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя

музики, що забезпечує позитивну спрямованість його особистісних перетворень. Його головними елементами є мотивація оволодіння комунікативною компетентністю та педагогічні ціннісні орієнтації. *Когнітивно-креативний компонент* забезпечує ефективність внутрішнього плану дій щодо формування комунікативної компетентності та підвищує їх осмисленість, самостійність (головні елементи – комунікативні знання, педагогічне мислення та креативність). *Емоційно-вольовий компонент* включає почуття, вольові процеси та саморегуляцію, що забезпечують успішний перебіг і результативність комунікативної діяльності вчителя музики, а саме: емоційний тонус, емоційну сприйнятливість, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самокритичність, самоконтроль. *Індивідуально-особистісний компонент* забезпечує наявність розвинутих здібностей (комунікативних, педагогічних та музичних) та особистісних якостей (артистизм, емпатія, рефлексія), які є значимими в процесі комунікації. *Операційно-діяльнісний компонент* виступає провідним функціональним чинником, що зумовлює високу результативність комунікативних процесів у музично-естетичному навчанні та вихованні школярів (наявність комунікативного досвіду, оволодіння комунікативними вміннями і навичками).

Змістова структура комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики була покладена в основу визначення критеріїв її сформованості:

- *міра сформованості спонукальних мотивів оволодіння музично-комунікативною діяльністю та естетично-ціннісних орієнтацій* (мотиваційно-ціннісний компонент). Показники: наявність інтересу до музично-комунікативної діяльності; розвиненість потреби в музично-педагогічній діяльності; розвиненість художньо-естетичних смаків та ідеалів;

- *ступінь теоретичної підготовки та міра творчої спрямованості особистості* (когнітивно-креативний компонент). Показники: системність, достатність і гнучкість знань щодо комунікативних процесів у навчанні; наявність комунікативних знань та вміння оперувати ними в музично-педагогічній діяльності; здатність відкривати нове, віднаходити власний шлях у комунікативних ситуаціях; вияв образного мислення та творчої ініціативи;

- *міра здатності до емоційного співпереживання та саморегуляції у комунікативній діяльності* (емоційно-вольовий компонент). Показники: вияв виконавської волі, наполегливість та відповідальність у прагненні до оволодіння комунікативною компетентністю, саморегуляція власного емоційного стану у різноманітних музично-педагогічних ситуаціях;

- *міра сформованості комунікативних якостей та здібностей особистості* (індивідуально-особистісний компонент). Показники: наявність комунікативних здібностей; спроможність до ідентифікації з "іншим" – людиною, твором

мистецтва, тощо; володіння музично-педагогічним артистизмом; розвиненість рефлексії;

- *ступінь оволодіння засобами музично-педагогічної комунікації* (операційно-діяльнісний компонент). Показники: доцільність використання засобів музично-педагогічної комунікації; наявність комунікативного досвіду; уміння співвідносити вербальну і виконавську інтерпретації творів мистецтва.

З метою з'ясування зорієнтованості студентів на формування комунікативної компетентності, рівня розуміння ними сутності комунікативної компетентності – проведено анкетування серед 283 студентів 1-5 курсів вищих навчальних педагогічних закладів України. Було з'ясовано, що проблема формування комунікативної компетентності є досить актуальною для майбутніх учителів музики, адже 95% опитаних вважають, що вчитель музики має бути комунікативно компетентним. Проте в ході аналізу анкет було з'ясовано, що у більшості респондентів виникають труднощі в процесі комунікації, а саме: вони не володіють, або лише частково володіють формами, методами та засобами комунікації.

Для з'ясування рівнів комунікативної компетентності студентів у констатувальному експерименті було використано комплексну методику, яка охоплювала педагогічне спостереження, анкетування, тестування, рейтинг, інтерв'ювання тощо, що дозволило визначити рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх вчителів музики.

Студенти віднесені до *низького (пасивного) рівня*, (31, 2% від загальної кількості учасників експерименту) характеризується слабкою мотивацією до оволодіння музично-комунікативною діяльністю, елементарною теоретичною підготовкою та відсутністю творчої спрямованості особистості, нездатністю до емоційного співпереживання та саморегуляції у комунікативних ситуаціях; низьким рівнем сформованості комунікативних якостей та здібностей; фрагментарним володінням засобами музично-педагогічної комунікації.

Середній (усвідомлений) рівень комунікативної компетентності притаманний групі студентів (68, 8%), які відзначаються усвідомленістю спонукальних мотивів оволодіння музично-комунікативною діяльністю, достатньою теоретичною підготовкою та частковою творчою спрямованістю особистості; частковою здатністю до емоційного співпереживання та саморегуляції у комунікативних ситуаціях; достатнім рівнем сформованості комунікативних якостей та здібностей; достатнім рівнем володіння засобами музично-педагогічної комунікації.

Високий (продуктивний) рівень (0%) характеризується усвідомленою та аргументованою мотивацією щодо оволодіння музично-комунікативною діяльністю; ґрунтовною теоретичною підготовкою та яскраво вираженою творчою спрямованістю особистості; здатністю до емоційного співпереживання та саморегуляції у комунікативних ситуаціях; високим рівнем сформованості

комунікативних якостей та здібностей, високим рівнем володіння засобами музично-педагогічної комунікації. Даний рівень не було виявлено у студентів під час констатувального експерименту.

У третьому розділі – *"Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики"* – теоретично обґрунтовано педагогічну технологію формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики, викладено основний зміст та хід формувального експерименту, проаналізовано результати експериментальної роботи.

У дослідженні розроблено та впроваджено методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики, а саме:

- дотримання педагогічних принципів наочності, системності, систематичності, усвідомленості, самостійності й активності суб'єкта навчальної діяльності, які дозволили організувати процес формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики, спрямовуючи його у русло колегіальності, взаємодії зі студентами на основі їх творчого самовираження;

- створення спеціально організованих умов, а саме: осмислення теоретичних аспектів і засвоєння студентами ґрунтовних знань щодо комунікативних процесів у навчанні; формування установки на оволодіння комунікативною компетентністю; організація семінарських і практичних занять з використанням сучасних технологій навчання, інтерактивних методик; створення сприятливого навчального середовища для проведення тренінгів, мікровикладань тощо; розроблення й запровадження ефективних методик психолого-педагогічного діагностування рівнів комунікативної компетентності.

- поетапність у застосуванні методів, що сприяють формуванню комунікативної компетентності.

Формування комунікативної компетентності є складним, багатоаспектним процесом і передбачає створення та впровадження спеціальної педагогічної технології, яка складається з:

- *концептуальної основи*, що ґрунтується на ідеях контекстного навчання, створенні індивідуальної освітньої стратегії;

- *змістової частини*, яка включає цілі формування, зміст кожного з етапів;

- *процесуальної частини*, що охоплює організацію навчально-виховного процесу, методи і форми розвитку комунікативної компетентності, засоби комунікації, процес взаємодії викладача і студента.

Впровадження педагогічної технології відбувалося під час формувального експерименту, який проводився зі студентами четвертих курсів та містив три етапи. Метою *першого – базового етапу* було загальне ознайомлення майбутніх учителів музики з проблематикою комунікативної компетентності педагога та формування базових знань і умінь щодо комунікативних процесів у музично-естетичному навчанні та вихованні школярів. Дана мета вимагала

вирішення таких завдань: формування у студентів узагальненої смислової установки на оволодіння комунікативною компетентністю; надання знань щодо комунікативних процесів у музично-естетичному навчанні та вихованні школярів; поглиблення знань з методики музичного виховання; оволодіння навичками аналізу комунікативно-педагогічних ситуацій.

Зазначена мета та завдання вимагали застосування таких методів як пояснення, заохочення, самостійного опрацювання літератури, структуризації музично-педагогічної інформації, професійно-проблемного рефлексування, комунікативно-рольових ігор, методу тренування поживлення в емоційних станах, моделювання емоцій, асоціацій тощо, що були використані в процесі творчого опрацювання студентами спецкурсу "Основи комунікативної компетентності вчителя музики" та під час занять з постановки голосу. Вказані методи забезпечували інтеграцію психолого-педагогічних дисциплін та предметів естетичного циклу, інтенсифікацію процесу навчання, а також сприяли створенню кожним студентом індивідуальної освітньої стратегії. Даний етап містив блоки: теоретичний (під час лекційних занять); практичний (застосування активних методів навчання під час практичних занять); музично-комунікативний (під час занять із постановки голосу).

Другий етап – поглиблюючий, метою якого було розширення знань та умінь щодо комунікативних процесів у музично-естетичному навчанні та вихованні школярів, вимагав вирішення таких завдань: збагачення і розширення знань студентів щодо музично-комунікативних процесів; закріплення стійких мотивів формування комунікативної компетентності; розвиток здібностей (комунікативних, педагогічних), якостей, що є необхідними в процесі комунікації; оволодіння методикою створення власного іміджу вчителя музики та навичками й вміннями вербального та невербального впливу у музично-комунікативних ситуаціях.

Під час даного етапу було застосовано такі методи: діагностування та конструювання педагогічного іміджу, тренінгові методи, метод вправ, інсценування шкільних пісень, усвідомлення смислу музичних творів, вокальної імпровізації. Даний етап також складався з трьох блоків: іміджевого – був присвячений створенню кожним студентом власного іміджу вчителя музики (під час опрацювання відповідних тем спецкурсу та самостійної роботи); практичного – головною складовою якого було проведення комунікативного тренінгу під час практичних занять зі спецкурсу та самостійної роботи; та музично-комунікативного – сприяв опануванню майбутніми вчителями музики методами створення власної інтерпретації музичного твору під час занять з постановки голосу.

Метою *третього етапу – закріплюючого* було спрямування студентів на закріплення отриманих знань, сформованих умінь та навичок щодо музично-комунікативних процесів у навчанні. Дана мета вимагала вирішення

таких завдань: закріплення здобутих комунікативних знань і умінь, сформованих мотивів та комунікативних якостей шляхом їх комплексного використання під час педагогічної практики; спрямування студентів на набуття комунікативного досвіду; оволодіння методами саморегуляції у музично-комунікативних ситуаціях.

Даний етап також складався з трьох блоків: аналітичного, практичного та музично-комунікативного, під час яких було застосовано методи самоаналізу комунікативної діяльності, аналізу досвіду роботи вчителів музики, моделювання художньо-педагогічних ситуацій, емоційної драматургії уроку музики, спільного музикування, алгоритмізування інтерпретаційних процесів, ескізного виконання музичних творів.

Для визначення ефективності запропонованої технології формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів музики, виявлення якісних і кількісних змін у досліджуваних процесах була розроблена методика контрольного експерименту. Вона включала проведення діагностичних зрізів за програмою констатувального експерименту з використанням ідентичних йому методів, а також порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів за показниками розроблених критеріїв формування комунікативної компетентності в контрольній та експериментальній групах (порівняння отриманих експериментальних даних подано у табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка формування у майбутніх учителів музики комунікативної компетентності

Групи	Рівні володіння комунікативною компетентністю						Середнє арифметичне (бали)	Медіана (бали)	Мода (бали)	Стандартне відхилення (бали)
	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень					
	особи	%	особи	%	особи	%				
Констатувальний експеримент										
КГ	10	31,2	22	68,8	–	–	48,8	48	46,3	12,6
ЕГ	10	31,2	22	68,8	–	–	48,5	46,5	45	12,7
Формувальний експеримент										
КГ	6	18,8	26	81,2	–	–	51,2	50	50,6	12,4
ЕГ	–	–	23	71,9	9	28,1	74,8	73	66,6	11,6

У ході проведення експериментального дослідження в повному обсязі була підтверджена висунута гіпотеза. Запропонована технологія формування комунікативної компетентності є ефективною, вона сприяє позитивному ставленню до оволодіння комунікативною діяльністю, забезпечує теоретичну підготовку щодо комунікативних процесів у музично-естетичному навчанні та вихованні учнів, сприяє включенню майбутнього вчителя до творчої діяльності, підвищує здатність до емоційного співпереживання та саморегуляції у

комунікативній діяльності, сприяє формуванню комунікативних якостей та здібностей особистості, допомагає оволодіти засобами музично-педагогічної комунікації та набути комунікативного досвіду майбутніми вчителями музики. Застосування декількох різноманітних методів математичної статистики забезпечили вірогідність отриманих даних.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення проблеми формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів музики; розкрито сутність та структуру комунікативної компетентності вчителя музики; розроблено та апробовано комплекс педагогічних заходів для забезпечення ефективності процесу формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики.

Проведене дослідження підтвердило висунуту гіпотезу та дало можливість зробити висновки відповідно до поставлених і вирішених завдань.

1. На основі аналізу сучасної освітньої практики, філософської та психолого-педагогічної літератури доведено актуальність проблеми формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів музики як необхідного компонента їх професійної компетентності.

2. Теоретичний аналіз наукових джерел дозволив конкретизувати поняття "комунікативна компетентність" через категорії "компетентність", "комунікація" та "спілкування". Це дало підстави для визначення змісту комунікативної компетентності вчителя музики як сукупності комунікативних знань, вмінь, здібностей, досвіду та мотивації, що забезпечують сприймання, розуміння, засвоєння, використання, передачу педагогічної інформації, а також уможливають ефективне управління комунікативними процесами в музично-естетичному навчанні та вихованні школярів.

Структурний аналіз комунікативної компетентності вчителя музики дозволив обґрунтувати її як інтегральну єдність мотиваційно-ціннісного (мотивація, педагогічні цінності), когнітивно-креативного (знання, педагогічне мислення, креативність), операційно-діяльнісного (уміння, навички, досвід), емоційно-вольового (почуття, вольові процеси, саморегуляція) та індивідуально-особистісного (здібності, якості) компонентів. Вказана багатоаспектність досліджуваного феномену зумовила необхідність дотримання взаємозв'язків у цілісній структурі педагогічної технології його формування.

3. Аналіз музично-педагогічної комунікації дозволив визначити особливості та умови забезпечення її продуктивності, що полягають у врахуванні емоційно-естетичної спрямованості змісту музики, особливостях музичного сприйняття учнів, характеру взаємодії між вчителем та учнями в процесі музичної діяльності, семантики музичної мови, яка, крім змістовних і

виражальних особливостей, володіє комунікативними; комунікативних процесів у музично-естетичному навчанні та вихованні (підпорядкованість законам художньої логіки, орієнтація на діалогічну взаємодію, спрямування на створення атмосфери колективного естетичного переживання творів мистецтва).

4. У дослідженні розкрито методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики, а саме: дотримання педагогічних принципів наочності, системності, усвідомленості, самостійності й активності суб'єкта навчальної діяльності, що дозволили організувати процес формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики, спрямовуючи його у русло колегіальності, взаємодії зі студентами на основі їх творчого самовираження; створення спеціально організованих умов: осмислення теоретичних аспектів і засвоєння студентами ґрунтовних знань щодо комунікативних процесів у навчанні; формування установки на розвиток комунікативної компетентності; організація семінарських і практичних занять з використанням сучасних технологій навчання, інтерактивних методик; створення сприятливого навчального середовища для проведення тренінгів; розроблення й запровадження методик психолого-педагогічного діагностування рівнів комунікативної компетентності; впровадження та поетапне застосування методів, що сприяють формуванню комунікативної компетентності, дозволяють розробити відповідну педагогічну технологію.

5. На основі обґрунтованої системи критеріїв (міра сформованості спонукальних мотивів оволодіння музично-комунікативною діяльністю та естетично-ціннісних орієнтацій (мотиваційно-ціннісний компонент), ступінь теоретичної підготовки та міра творчої спрямованості особистості (когнітивно-креативний компонент), міра здатності до емоційного співпереживання та саморегуляції у комунікативній діяльності (емоційно-вольовий компонент), міра сформованості комунікативних якостей та здібностей особистості (індивідуально-особистісний компонент) ступінь оволодіння засобами музично-педагогічної комунікації (операційно-діяльнісний компонент) та показників сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів музики (наявність інтересу до музично-комунікативної діяльності, розвиненість потреби в музично-педагогічній діяльності, розвиненість художньо-естетичних смаків та ідеалів; системність, достатність і гнучкість знань щодо комунікативних процесів у навчанні, наявність комунікативних знань та вміння оперувати ними в музично-педагогічній діяльності, здатність відкривати нове, віднаходити власний шлях у комунікативних ситуаціях, вияв образного мислення та творчої ініціативи; вияв виконавської волі, наполегливість та відповідальність у прагненні до оволодіння комунікативною компетентністю, саморегуляція у різноманітних музично-педагогічних ситуаціях; наявність комунікативних здібностей, спроможність до ідентифікації з "іншим" – людиною, твором мистецтва, тощо, володіння музично-педагогічним артистизмом;

розвиненість рефлексії; доцільність використання засобів музично-педагогічної комунікації, наявність комунікативного досвіду, уміння співвідносити вербальну і виконавську інтерпретації творів мистецтва) виявлено пасивний, усвідомлений та продуктивний рівні її функціонування.

6. Розроблено та експериментально перевірено педагогічну технологію формування комунікативної компетентності, яка складається з: концептуальної, змістової та процесуальної частин. Поетапне проведення формувального експерименту (базовий, поглиблюючий та закріплюючий етапи) дозволило спрямувати розроблену технологію на вирішення завдання формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики відповідно до її структури. Спеціальні форми і методи експериментальної роботи зі студентами сприяли досягненню мети і завдань кожного з етапів формувального експерименту.

7. Позитивна динаміка отриманих результатів у студентів експериментальної групи порівняно з представниками контрольної (пасивний рівень 18,8% КГ та 0% ЕГ, усвідомлений – 81,2% КГ та 71,9% ЕГ і продуктивний – 0% КГ та 28,1% ЕГ), перевірка їх за допомогою методів математичної статистики свідчить про те, що запропонована педагогічна технологія формування комунікативної компетентності має високу ефективність.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми та засвідчує необхідність подальшого її розроблення за такими основними напрямками: дослідження індивідуально-психологічних факторів формування комунікативної компетентності особистості; впровадження компетентнісного підходу в організаційно-методичне забезпечення музично-теоретичних дисциплін та процес виконавської підготовки студентів; вплив виконавської практики на формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. Іванова Є.М. Підготовка педагогів-вокалістів у творчій спадщині діячів Київської національної музично-педагогічної школи ХХ століття // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи / Зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – Вип. 1. – С. 126-131.

2. Іванова Є.М. Комунікативна компетентність вчителя музики // Наука і сучасність: Зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. – Том 48. – С. 43-49.

3. Іванова Є.М. Теоретичний аналіз проблеми формування комунікативної компетентності вчителя музики // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Сер. 16. Творча особистість

учителя: проблеми теорії і практики: Зб. наук. праць / Ред. кол. О.Г. Мороз, Н.В. Гузій (відповідальні редактори) та інші. – Вип. 4(14). – К.: НПУ, 2005. – С. 37-41.

4. Іванова Є.М. Використання сучасних інформаційних технологій навчання в процесі формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики // Педагогіка вищої середньої школи: Зб. наук. праць №16. – Спец. випуск: Мистецько-педагогічна освіта (теорія, методи, технології) – 2006. Ч. 1 / Редкол.: Буряк В.К. (гол. ред.) та ін. – Кривий Ріг: КДПУ, 2006. – С. 202-209.

5. Іванова Є.М. Методичні засади розробки власного іміджу як важливої складової формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики // Імідж сучасного педагога, 2007. – № 1-2 (70-71). – С. 32-34.

6. Іванова Є.М. Структурний аналіз комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики // Наука і сучасність: Зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Том 60. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – С. 56-64.

7. Іванова Є.М. Комунікативні можливості музики // Українська культура в контексті сучасних наукових досліджень та практичних реалій: Зб. матер. Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 21-22 грудня 2006 р. – К.: ДАКККіМ, 2007. – Ч.2. – С. 283-285.

8. Іванова Є.М. Методичне забезпечення спецкурсу "Основи комунікативної компетентності вчителя музики" // Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти: Збірник матеріалів науково-методологічного семінару. – Чернівці: "Зелена Буковина", 2007. – С. 105-107.

9. Іванова Є.М. Основи комунікативної компетентності вчителя музики. Програма спецкурсу. – К.: НПУ, 2007. – 12 с.

Анотації

Проворова Є.М. Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. – НПУ імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2008.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики. У дослідженні визначено методичні засади формування комунікативної компетентності, науково обґрунтовано і експериментально перевірено педагогічну технологію формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики.

Комунікативну компетентність вчителя музики визначено як сукупність комунікативних знань, вмінь, здібностей, досвіду та мотивації, що забезпечують

приймання, розуміння, засвоєння, використання, передачу педагогічної інформації, а також уможлиблюють ефективне управління комунікативними процесами в музично-естетичному навчанні та вихованні школярів. Встановлено критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності. Впроваджено в практику педагогічну технологію формування комунікативної компетентності, що забезпечує створення індивідуальних освітніх стратегій та впровадження контекстного навчання, інтеграцію психолого-педагогічних дисциплін і фахових предметів естетичного циклу та інтенсифікацію процесу навчання за допомогою інтерактивних форм і методів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, майбутній вчитель музики, педагогічна технологія формування комунікативної компетентності.

Проворова Е.М. Методические основы формирования коммуникативной компетентности будущего учителя музыки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика музыкального обучения – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2008.

Диссертация посвящена теоретико-экспериментальному исследованию проблемы формирования коммуникативной компетентности у будущих учителей музыки. Определены методические основы и разработана педагогическая технология формирования коммуникативной компетентности. Коммуникативная компетентность учителя музыки определена как единство коммуникативных знаний, умений, способностей, опыта и мотивации, которые обеспечивают восприятие, понимание, усвоение, использование, передачу педагогической информации, а также способствуют эффективному управлению коммуникативными процессами в музыкально-эстетическом обучении и воспитании школьников. Коммуникативная компетентность рассмотрена как единство мотивационно-ценностного (мотивация, педагогические ценности), когнитивно-креативного (знания, педагогическое мышление, креативность), операционно-деятельностного (умения, навыки, опыт), эмоционально-волевого (эмоции, волевые процессы, саморегуляция) компонентов. В исследовании раскрыты особенности музыкально-педагогической коммуникации, которые заключаются в специфике семантики музыкального языка и коммуникативных процессов в музыкально-эстетическом обучении и воспитании (подчинение законам художественной логики, ориентация на диалогическое взаимодействие, создание атмосферы коллективного эстетического переживания музыкального произведения).

Разработаны критерии коммуникативной компетентности у будущих учителей музыки: наличие побудительных мотивов овладения

музыкально-коммуникативной деятельностью и эстетическо-ценностных ориентаций; степень теоретической подготовки и мера творческой нацеленности личности; способность к эмоциональному сопереживанию и саморегуляции в процессе коммуникативной деятельности; наличие коммуникативных качеств и способностей личности; владение средствами музыкально-педагогической коммуникации, а также их показатели.

В работе раскрыты методические основы формирования коммуникативной компетентности будущего учителя музыки: опора на педагогические принципы системности, осознанности, самостоятельности и активности субъекта учебной деятельности; создание специально организованных условий, именно: осознания теоретических аспектов и усвоение студентами фундаментальных знаний, относительно коммуникативных процессов в обучении; формирование установки на овладение коммуникативной компетентностью; организация семинарских и практических занятий с использованием современных технологий обучения, интерактивных методик; создание благоприятной обучающей среды для проведения тренингов; разработка и внедрение эффективных методик психолого-педагогического диагностирования уровней коммуникативной компетентности; внедрение и поэтапное использование методов, которые благоприятствуют формированию коммуникативной компетентности, разработке соответствующей педагогической технологии.

Формирование коммуникативной компетентности у будущих учителей музыки осуществлялось в три этапа. Целью первого – базового этапа, было общее ознакомление будущих учителей музыки с проблемой коммуникативной компетентности педагога и формирование базовых знаний и умений относительно коммуникативных процессов в музыкально-эстетическом обучении и воспитании школьников. На этом этапе во время изучения спецкурса "Основы коммуникативной компетентности учителя музыки" и во время занятий в классе постановки голоса были использованы методы: объяснения, стимулирования, самостоятельной проработки литературы, структуризации музыкально-педагогической информации, профессионально-проблемного рефлексирования, метод моделирования эмоций, ассоциаций.

Целью второго этапа – углубленного, было расширение знаний и умений студентов относительно коммуникативных процессов музыкально-эстетического обучения и воспитания школьников. На этом этапе были использованы такие методы: диагностики и конструирования педагогического имиджа, тренинговые методы, метод упражнений, инсценирования школьных песен, осознания смысла музыкальных произведений, вокальной импровизации.

Целью третьего этапа – закрепляющего, было нацеливание студентов на закрепление полученных знаний, сформированных умений и навыков относительно музыкально-коммуникативных процессов обучения. Были использованы методы: самоанализа коммуникативной деятельности, анализа

опыта работы учителей музыки, моделирования художественно-педагогических ситуаций, эмоциональной драматургии урока музыки, коллективного музицирования, алгоритмизации интерпретационных процессов, эскизного освоения музыкальных произведений.

Проведенное исследование подтвердило гипотезу о том, что формирование коммуникативной компетентности будущих учителей музыки будет более эффективным, если внедрить соответствующую педагогическую технологию, которая обеспечит создание индивидуальных образовательных стратегий и внедрение контекстного обучения, интеграцию психолого-педагогических дисциплин и предметов эстетического цикла, интенсификацию процесса обучения с помощью интерактивных форм и методов работы.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, будущий учитель музыки, педагогическая технология формирования коммуникативной компетентности.

Provorova E.M. Methodical bases of the shaping communication competency of future music's teacher. – The Manuscript.

Dissertation for awarding of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences on a speciality 13.00.02 – Theory and technique of musical education. – NPU of M.P. Dragomanova's name. – Kiev, 2008.

The dissertation is devoted to study of the problem of the shaping communication competency future teachers of the music. In a study are determined methodical bases of the shaping communication competency, scientifically validly and experimentally checked pedagogical technology of the shaping communication competency future teachers of the music.

Communication competency teacher of the music is determined as collection of the communication knowledge, skills, abilities, experience and motivations, which provide acceptance, understanding, assimilation, use, transfer the pedagogical information, as well as permit efficient management of communication process in music-aesthetic education and upbringing a schoolboy. There were defined criteria, factors and achieved levels of communication competency. The pedagogical technology of shaping communication competency is implemented in practice, which provides creation of individual educational strategy and implementing the contextual education, integration psychology-pedagogical discipline and subjects of aesthetic cycle and intensification of education process by means of interactive forms and methods.

The Keywords: communication competence, future teacher of the music, pedagogical technology of the shaping communication competency.